

L'informe de la Junta de Museus de Barcelona per a l'adquisició dels retaules gòtics de Granollers (1915)

Cinta Cantarell (Centre d'Estudis de Granollers), Jordi Planas (Universitat de Barcelona) i Joan Yeguas (Museu Nacional d'Art de Catalunya)

129

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 129-149

Resum: L'any 1917, després d'unes llargues negociacions, la Junta de Museus de Barcelona va adquirir el gran retaule gòtic de l'església de Sant Esteve de Granollers, juntament amb el retaule més petit de Sant Sebastià i Sant Eloi, ambdues obres procedents del taller dels pintors Vergós. Aquesta adquisició formava part de la política que la Junta de Museus de Barcelona havia iniciat al començament del segle XX per potenciar el fons de pintura medieval del Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona (antecessor de l'actual Museu Nacional d'Art de Catalunya) i evitar d'aquesta manera que es venguessin a particulars, i especialment que es traslladessin a l'estranger. En aquest article s'explica el context en el qual es va produir aquesta adquisició i es presenta l'informe que el crític d'art Manuel Rodríguez Codolà va elaborar l'any 1915 per a la Junta de Museus de Barcelona.

Paraules clau: Junta de Museus de Barcelona, Manuel Rodríguez Codolà, pintors Vergós, Granollers.

Abstract: In 1917, after long negotiations, the Board of Museums of Barcelona acquired the large Gothic altarpiece of the church of Sant Esteve de Granollers, together with the smaller altarpiece of Sant Sebastià and Sant Eloi, both of which came from the workshop of the Vergós painters. This acquisition was part of the policy that the Board of Museums of Barcelona had initiated at the beginning of the twentieth century to promote the collection of medieval paintings of the Museum of Art and Archeology of Barcelona (predecessor of the current National Museum of Art of Catalonia), and thus avoiding their sale to individuals and especially their transfer abroad. This article explains the context in which this acquisition took place and presents the report that the art critic Manuel Rodríguez Codolà prepared in 1915 for the Barcelona Museum Board.

Keywords: Board of Museums of Barcelona, Manuel Rodríguez Codolà, Vergós painters, Granollers.

Data de recepció: 10 desembre 2020; versió definitiva: 8 gener 2021.

DOI: <https://doi.org/10.34810/ponenciesn25id386084>

L'any 1917 va tenir lloc la venda dels retaules gòtics de Granollers a la Junta de Museus de Barcelona. Aquest organisme —que des del 1907 ja no era exclusivament municipal, en comptar amb la participació de la Diputació provincial, i que després es convertiria en l'actual Junta de Museus de Catalunya— intentava adquirir el màxim nombre de taules per formar un fons de pintura medieval catalana, com en aquells temps s'estava portant a terme en alguns països europeus. Les exposicions temporals d'art que s'havien celebrat a Barcelona des de finals del segle XIX i, molt especialment, l'anomenada «Exposició d'Art Antic» organitzada el 1902 per la Junta Municipal de Museus i Belles Arts, havien posat de manifest la gran quantitat d'obres d'art medieval que encara es conservaven al país i que calia evitar que des de les parròquies fossin venudes a l'estranger. En una memòria justificativa sobre els comptes de l'exposició de 1902 es feia constar que «gracias a ella hemos podido dotar al Museo Municipal de Bellas Artes de una sección de pintura Antigua, en la cual forman su poderosa base algunas obras de mérito indiscutible, que irán aumentando indudablemente gracias a la protección decidida y continua».¹ Tant és així, que s'han arribat a identificar fins a 63 taules que havien estat presents en aquesta exposició i que entre 1902 i 1975 s'incorporarien a les col·leccions del que esdevindria el Museu Nacional d'Art de Catalunya.² Entre aquestes taules, «ocupant á la mateixa [exposició] un lloch distingit y visible, cridan[t] fortament l'atenció de molts concurrents»,³ hi havia la major part del retaule de Sant Esteve de Granollers, el qual seria adquirit pel museu l'any 1917.

De la preocupació que hi havia en aquells moments per aquest èxode artístic, n'és un bon testimoni l'article que va publicar el mateix 1902 el pintor i crític d'art Sebastià Junyent al periòdic *Juventut*, on afirmava que «l'obra d'art antiga tendeix à emigrar dels paisos incultes ó pobres com el sol tendeix á la posta, com els queviures tendeixen á las grans ciutats. Al extranjero senten la necessitat d'aquest aliment y á pes d'or se'l procuran [...] Las adquisicions fetas pels estrangers aqui á Espanya son tantas, que poch podrían comptarse, y continuamente van buscant obras pels recons més llunyans é ignorats [...] Hem sentit à parlar de retaules serrats y estellats pera ferne foch, de tapisos tallats é arreconats à las golfas, y nosaltres mateixos hem vist altars sota una gotera que'ls malmetia [...] Al considerar aquesta gran desfeta, aquest escampall d'obras nostras, n'hi hà pera escriuirse y protestar ab un plany etern contra tanta deixadesa per part dels que

¹ Arxiu del Museu Nacional d'Art de Catalunya, expedients de l'Exposición Arte Antigo, Liquidación Memoria, 31 de desembre de 1904.

² Maria Teresa Guasch i Jordi Casanovas, «Una aproximació a l'Exposició d'Art Antic de 1902. Fons del MNAC procedents de l'Exposició d'Art Antic de 1902», *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, 6, 2002, p. 67-83.

³ Antoni Casellas, prev., «Retaules gòtics de la Rectoria de Granollers», *La Veu del Vallés*, any VII, núm. 305, 19 d'octubre de 1902.

podian y devian evitarho».⁴ Entre les obres que calia vetllar per evitar que marxessin de Catalunya, Junyent esmenta l'antic retaule major a l'església del monestir de Sant Cugat del Vallès, obra d'Ayne Bru; el retaule de Sant Vicenç a Sarrià, obra de Jaume Huguet, i l'antic retaule major de l'església de Granollers, obra dels pintors Vergós.

L'augment de les vendes de retaules gòtics també va provocar la inquietud d'alguns membres de la Junta de Museus de Barcelona, que el 9 de març de 1912 es lamentaven que alguns d'aquests els havien estat oferts, sense que la institució els hagués adquirit.⁵ Un d'ells, l'arquitecte Jeroni Martorell, va proposar que s'elaborés un informe sobre alguns retaules que aleshores es podien adquirir. Entre aquests hi havia el retaule de Sant Pere procedent de Santa Maria de Palautordera, obra de Joan Gascó (que seria adquirit per la Junta de Museus el 1913); el retaule major de l'església de Sant Agustí de Barcelona, conegut com el del gremi dels blanquers, que havia estat contractat per Jaume Huguet i en bona part dut a terme pel seu taller (que seria adquirit el 1927), i el retaule de la Pietat de l'ermita de Santa Caterina a Torroella de Montgrí, obra de Jaume Cabrera (que fou destruït durant la Guerra Civil, si bé se'n conserva una taula al Museu d'Art de Girona).⁶ La comissió per elaborar aquest informe estava formada per l'esmentat Jeroni Martorell; el crític d'art i pintor Manuel Rodríguez Codolà; l'advocat Josep Rogent Pedrosa, fill de l'arquitecte Elies Rogent, i el dibuixant i pintor Dionís Baixeras.

No s'ha conservat aquest informe i, per tant, no en coneixem el contingut. Però a partir d'aquell moment la Junta de Museus de Barcelona té una ferma voluntat d'intervenir en la compra de retaules gòtics, tal com es dedueix de les diferents propostes d'adquisició que tracta en les reunions successives sobre pintura medieval. En una d'aquestes reunions, celebrada el 14 de febrer de 1914, es parla per primera vegada de la conveniència d'adquirir els retaules gòtics de Granollers: «enterada luego la Junta de que en Granollers, con motivo de la fundación de un hospital, hállanse en venta unos retablos, cuya adquisición podría ser conveniente para los Museos».⁷ Les taules gòtiques de Granollers ja s'havien donat a conèixer a Barcelona en les exposicions d'art celebrades els anys 1867, 1877 i 1902, i alguns estudiosos i col·leccionistes n'havien remarcat la qualitat. L'Ajuntament de Granollers també era conscient del seu valor patrimonial i quan va accedir a prestar-lo

⁴ Sebastià Junyent, «A la Junta Municipal de Belles Arts. A propòsit de la Exposició d'Art Antich», *Jovenut. Periòdic catalanista*, 149, 18-12-1902, p. 810-812.

⁵ Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), acta de la Junta de Museus, 9 de març de 1912.

⁶ Maria Josep Boronat, *Política d'adquisicions de la Junta de Museus, 1890-1923*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 409.

⁷ ANC, acta de la Junta de Museus, 14 de febrer de 1914.

per a la primera d'aquelles exposicions considerava que «dichos cuadros puede ponerle buen nombre a esta villa por la conservación de unos retablos tan antiguos».⁸

132

El retaule major de Sant Esteve de Granollers havia estat encarregat pel Consell de la Vila de Granollers al taller dels pintors Vergós a finals del segle XV per a l'altar major de l'església. Els germans Pau i Rafael Vergós foren membres del taller de Jaume Huguet, segurament el pintor català més destacat de la segona meitat del segle XV (amb permís del forà Bartolomé Bermejo). A la mort d'Huguet, l'any 1492, Pau Vergós esdevingué l'hereu natural del seu taller i, per tant, va tenir una posició privilegiada amb relació als millors encàrrecs artístics de la darrera dècada del segle XV. La mort prematura de Pau Vergós (c. 1495) i la posterior del seu germà Rafael (c. 1500) van estroncar una proposta autòctona dins el sector de la darrera pintura gòtica d'arrel flamenca. El retaule de Sant Esteve de Granollers és una de les poques obres que s'han conservat del taller dels Vergós i l'única amb la participació documentada de Pau Vergós. És, per tant, una obra paradigmàtica per definir l'estil de l'anomenat grup Vergós, amb la presència també del seu pare, Jaume Vergós II, i d'altres membres habituals del seu taller, encara que, per enllestir la feina, algunes taules foren subcontractades a altres pintors, com ara Joan Gascó (autor del guardapols del retaule), l'anomenat Mestre d'Ithaca i un col·laborador seu que va treballar al retaule de l'església de Sant Esteve de la Doma (la Garriga), o un seguidor de Joan Barceló.⁹

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 129-149

L'obra es devia acabar el 1500, quan els Vergós varen cobrar les darreres 60 lliures del total de 500 lliures estipulades en l'encàrrec¹⁰ (el preu ja indica que era una obra d'envergadura), i va estar a l'altar de Sant Esteve de Granollers fins que en el segle XVIII fou substituït per un retaule barroc procedent de l'església del convent de la Mercè de Barcelona. Una de les raons del canvi fou, amb tota probabilitat, el deteriorament que havia patit el retaule. Segons afirmava el rector de la parròquia de Sant Esteve de Granollers que l'any 1902 accedí a enviar les taules a l'Exposició d'Art Antic de Barcelona, quan el retaule fou substituït «l'altar major per l'antigó y per l'humitat estava pròxim á desplomarse» i a mossèn Antoni Brunés, el seu predecessor, que havia pres aquella decisió, «l'atuhía el temor fundat que hi hagués víctimes, y no trobantse entre'ls fidels bastants almoynas y sobre tot un pintor suficientment habil per restaurar, restablir ó reformar l'altar gòtich, preferí

⁸ Arxiu Municipal de Granollers (AMGr), Llibre d'Actes del Ple Municipal, acta del 27 de maig de 1867.

⁹ Sobre les autories de les diferents taules, vegeu un recent estat de la qüestió i noves propostes a Joan Yeguas, «Un retaule major per a Granollers (1492/1493-1500)», *Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve*, Granollers: Museu de Granollers, 2019, p. 35-49.

¹⁰ Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), foli 77, 239/23.

gastar del seu peculi propi la susdita cantitat [556 lliures] y obtenir desseguida l'expressat Altar barroc dels Frares Mercenaris». ¹¹

Un cop desmuntades, les taules van ser dipositades en una de les dependències de l'antic hospital de la vila, al carrer de Corró, aleshores encara en funcionament, «treient-se d'allí perquè la humitat les malmeta». ¹² Foren traslladades després a la rectoria, on puntualment podien ser admirades per alguns interessats. ¹³ Tanmateix, cap dels llocs on es van guardar les taules reunia les condicions adequades per a una bona conservació, i el deteriorament continuà amb el pas del temps. Els testimonis de l'època destaquen especialment l'estat de conservació deficient de la taula L'alliberament de Galceran de Pinós, «molt maltractada pel temps». ¹⁴ Des de Granollers, alguns observadors que es feien ressò de les negociacions per a la venda del retaule també van fer al·lusió al mal estat de conservació. Per exemple, segons el periòdic *Renovació*, una de les taules «havia servit per a fer-ne la porta de un galliner», ¹⁵ cosa ben possible si atenem a l'anàlisi que la restauradora del Museu Nacional d'Art de Catalunya Núria Prat va fer de la taula del profeta David, segons la qual «podria ser que el forat del suport de la taula s'hagués produït per dotar-la d'un pany com a porta». ¹⁶ La taula del profeta David no va ser exhibida a l'Exposició d'Art Antic de l'any 1902 possiblement per aquesta raó. El mal estat de conservació de les taules també explicaria que, un cop efectuada la venda l'octubre de 1917, no fos fins el 3 de març de 1918 quan es mostressin en públic per primera vegada, un cop efectuada la corresponent neteja i restauració.

¹¹ Antoni Casellas, prev., «Retaules gòtics de la Rectoria de Granollers», *La Veu del Vallés*, any VII, núm. 303, 5 d'octubre de 1902.

¹² «Els retaules d'En Bergós», *La Veu de Catalunya* (Pàgina Artística de *La Veu*, núm. 404), 15 d'octubre de 1917.

¹³ Entre aquests, el rector de la parròquia de Sant Esteve de Granollers esmenta el director de *La Veu del Vallés*, Jaume Maspons i Camarasa, i el meteoròleg i actuari Dionís Puig, ambdós intel·lectuals destacats del panorama local, els quals «veritablement senten indescriptible fruïció, veyent l'admiració, el plaer y l'espiritual delectació que'ls seus amichs, coneguts, parents, hostes y visitants esperimentan al contemplar dits hermosíssims retaules» (Antoni Casellas, art. cit.).

¹⁴ «Lo retaule de Sant Esteve de Granollers adquirit pel nostre Museu», *Il·lustració Catalana*, any XIII, núm. 637, agost de 1915.

¹⁵ «La venda de les taules gòtiques de sant Esteve», *Renovació*, any II núm. 51, 28 d'octubre de 1917.

¹⁶ Nuria Prat Grau, *La tècnica d'execució pictòrica en la pintura sobre taula a Catalunya als segles XV i XVI*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2016, p. 97 i 225.

Ponències
 Revista del
 Centre d'Estudis
 de Granollers,
 25 (2021), 129-149

Les taules dels profetes Moisès, Abraham i David (aquest amb el forat encara ben visible), en una fotografia de començament del segle XX, abans de la seva venda i restauració. Fotografia: Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Les gestions per a la venda dels retaules entre totes les institucions implicades (d'una banda l'Ajuntament de Granollers, d'acord amb la parròquia i el bisbat, i de l'altra la Junta de Museus de Barcelona, dependent de l'Ajuntament de Barcelona) no van ser gens fàcils.¹⁷ S'iniciaren l'any 1914 i no culminaren fins l'any 1917, després de llargues i complicades negociacions, entre altres raons per l'elevat cost de la transacció, que finalment es fixà en cent cinquanta mil pessetes (de les compres d'art que va portar a terme l'Ajuntament de Barcelona en aquelles dates fou la que sumà un import més alt, que exigí l'aprovació d'un pressupost extraordinari).¹⁸ Aquests diners, per acord de l'Ajuntament de Granollers, la Junta constructora del nou hospital asil i el rector de la parròquia de Sant Esteve, havien de servir per impulsar les obres de construcció del nou hospital de Granollers, iniciades el 1914 però que, degut a les dificultats de finançament, no es van poder completar fins el 1923.

¹⁷ Vegeu Cinta Cantarell, «La venda dels retaules gòtics de Granollers (1914-1917)», *Retorn a Granollers del retaule gòtic de Sant Esteve*, Museu de Granollers, 2019, p. 51-63.

¹⁸ María José Boronat, *Política d'adquisicions de la Junta de Museus, 1890-1923*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 424.

No fou fins el mes de febrer de 1915 que una comissió va desplaçar-se a Granollers per examinar les taules, que els varen causar una impressió molt favorable, i la comissió va considerar «la inestimable conveniencia de su adquisición, que vendrá a enriquecer de un modo extraordinario nuestra colección de pinturas medievales y con lo cual se daría una gran importancia a nuestro Museo».¹⁹ Fou després d'aquesta visita quan es nomenà una delegació formada pels membres de la Comissió Especial d'Adquisició de Retauls per a realitzar les gestions necessàries i el president de la Junta de Museus encarregà a Manuel Rodríguez Codolà l'informe que reproduïm en aquest article.²⁰

Manuel Rodríguez Codolà (Barcelona, 1872-1946) era aleshores vocal de la Junta de Museus de Barcelona. S'havia format com a pintor a l'Escola de Llotja i en els anys 1890 va participar en diverses exposicions col·lectives. A partir de 1899 va exercir la docència sobre teoria de l'art, pintura espanyola i arts decoratives a la mateixa Escola de Belles Arts de Barcelona, i paral·lelament va començar a exercir de crític d'art en diverses publicacions periòdiques, com ara *Hojas Selectas*, *Gasetta de les Arts* i el diari *La Vanguardia*, en el qual va començar a col·laborar el 1897, va crear-ne la «Pàgina Artística» i n'arribà a ser codirector (1924-1932). També va fundar i dirigir la revista *Museum* (1911-1936), on va publicar molts dels seus articles dedicats a història de l'art i a artistes diversos, i va publicar alguns llibres.²¹ Els seus coneixements artístics foren decisius perquè fos triat com a vocal de la comissió organitzadora de l'Exposició d'Art Antic de 1902,²² acadèmic de número de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Barcelona (1902), de la qual va exercir com a secretari general perpetu fins al 1946, i representant de les entitats artístiques a la Junta de Museus (1909).²³

El dictamen sol·licitat a Manuel Rodríguez Codolà havia de «consignar en un documento el estudio de las cualidades de aquellos notables ejemplares, cuya adición a los que poseemos prestaría una excepcional importancia y extraordinario atractivo a la ya numerosa e interesante colección existente

¹⁹ ANC, acta de la Junta de Museus, 27 de febrer de 1915.

²⁰ ANC, carta de Manuel Fuxà a Manuel Rodríguez Codolà, 15 de març de 1915.

²¹ Entre els seus llibres, es poden destacar *La pintura en la Exposición Universal de París 1900* (1900), *La pintura moderna española* (1912), *Pedralbes. El convento. Notas de historia y de arte* (1928), *Las pinturas murales de Ferrer Bassa. Su importancia y descripción* (1928).

²² Vegeu Manuel Rodríguez Codolà, «Exposición Regional de Arte antiguo en Barcelona», *Hojas Selectas*, desembre de 1902, p. 1125-1130.

²³ Victòria Durà, «Manuel Rodríguez Codolà», dins F. Fontbona i B. Bassegoda (directors), *Diccionario d'historiadores de l'art català, valencià i balear* (https://dhac.iec.cat/dhac_p.asp?id_personal=260) (consulta: 20 de novembre de 2020). Vegeu també Luis Masriera, *Una biografía de D. Manuel Rodríguez Codolà*, Barcelona, Real Academia Catalana de Bellas Artes de San Jorge, 1948.

en nuestros Museos».²⁴ El seu informe conclouia que «ha de ferse un esforç per a comprar les taules de Granollers», per tal d'evitar «que passin a mans estranyes» (en referència a la possible venda a privats, sobretot forans) i assegurar-ne la conservació, evitant que «les podreixi l'humitat» o bé que «el foc les fassi cruixir dolorosament» (com havia succeït uns anys abans durant la Setmana Tràgica). L'informe, que concebia l'adquisició del retaule com «una obligació patriòtica y d'amor al tresor del passat», fou aprovat per unanimitat per la Junta de Museus i es nomenà una comissió, composta per Josep Rogent (president), Joan Dessy, Manuel Rodríguez Codolà i Jeroni Martorell, per tal de gestionar la compra de les taules gòtiques.²⁵

Aquest any 1915 va tenir lloc una important remodelació del Museu Municipal de Belles Arts de Barcelona. Des que es va inaugurar el 1891, aquest museu ocupava el Palau de Belles Arts construït amb motiu de l'Exposició Universal de 1888; però la secció d'art antic fou traslladada a l'antic Arsenal de la Ciutadella i s'inaugurà l'any 1908 com a Museu Arqueològic i de Reproduccions. Des d'aleshores, coincidint amb la tasca de la Junta de Museus de Barcelona, es va voler potenciar el fons d'època medieval amb l'adquisició de pintures gòtiques, i el 5 de novembre de 1915 s'inaugurà com a Museu d'Art i Arqueologia, antecessor de l'actual Museu Nacional d'Art de Catalunya.²⁶

Fou en aquest context, i amb la perspectiva d'inaugurar el Museu d'Art i Arqueologia, que es produïren les negociacions de la Junta de Museus de Barcelona per adquirir el retaule gòtic de Granollers. Aquestes negociacions van transcendir i l'agost de 1915 la premsa barcelonina se'n va fer ressò amb diversos articles que feien una descripció detallada del retaule, entre els quals un del mateix Manuel Rodríguez Codolà, que va publicar al diari *La Vanguardia* una reelaboració del seu informe per a la Junta de Museus.²⁷

En primer lloc, la *Pàgina Artística* de *La Veu de Catalunya* publicà una acurada descripció iconogràfica i artística del retaule a càrrec de l'arqueòleg i historiador de l'art Josep Gudiol.²⁸ Hi destacava la minuciositat de cadascuna de

²⁴ ANC, acta de la Junta de Museus, 13 de març de 1915.

²⁵ ANC, acta de la Junta de Museus, 25 d'abril de 1915.

²⁶ Amb l'arribada de la República, es decidí que el Parlament de Catalunya ocupés l'antic Arsenal de la Ciutadella i, per aquesta raó, l'Ajuntament de Barcelona va cedir a la Junta de Museus el Palau Nacional de Montjuïc, que s'havia edificat per a l'Exposició Universal de 1929.

²⁷ Manuel Rodríguez Codolà, «El retablo de Granollers», *La Vanguardia*, 20 d'agost i 6 d'octubre de 1915.

²⁸ J. Gudiol, prev., «El retaule de Granollers del Vallés», *La Veu de Catalunya* (Pàgina Artística de *La Veu*, núm. 294 i 295), 2 i 9 d'agost de 1915. L'article fou reproduït també al periòdic granollerí *La Comarca*, 7 i 14 d'agost de 1915.

les taules, que en les escenes de la llegenda del sant reproduïen la vida a les cases senyorials del segle XV, i l'interès des del punt de vista litúrgic de la Invenció del cos de sant Esteve. Deia finalment que les taules del guardapols amb la representació dels profetes Abraham, Moisès, David i Isaïes eren «obres magnífiques dintre una diferent manera de pintar [...] de grans dimensions, de valentia inimitable, d'acabat perfecte i d'obratge efectista i decoratiu».

La revista *Il·lustració Catalana* s'hi referia dient que «és una adquisició que celebraran tant com avuy nosaltres los nostres fills, y que es remarcarà senyaladament en la historia de la formació del nostre Museu [...] una gran adquisició la efectuada pel nostre Museu, de la que s'ha de sentir orgullosa la ciutat de Barcelona, com també devem estarne'ls que d'anys y anys veníem predicant les doctrines autonomistes, ja qu'hem de confessar tots que tot lo que ve fentse d'uns anys ençà es degut a la organisió autònoma de la nostra Junta de Museus, organisió que permet la col·laboració de persones les més distanciades en altres idees, però qu'en tocant a art ballen tots al mateix sò».²⁹

Portada de *Vell i Nou*. Revista Quinzenal d'Art. Any I, núm. 7, 15 agost 1915, amb un detall de la taula del profeta Isaïes. En aquesta edició de la revista es publicà un documentat estudi del retaule gòtic de Sant Esteve de Granollers, a càrrec de Salvador Sanpere i Miquel. Font: Biblioteca de Catalunya.

²⁹ «Lo retaule de Sant Esteve de Granollers adquirit pel nostre Museu», *Il·lustració Catalana*, any XIII, núm. 637, 22 d'agost de 1915.

El 15 d'agost la revista d'art *Vell i Nou* va publicar un extens article sobre el retaule de Granollers a càrrec de l'escriptor i polític Salvador Sanpere i Miquel.³⁰ Segons afirmava aquest especialista, que s'havia donat a conèixer amb la publicació de *Los cuatrocentistas catalanes*,³¹ «el retaule de Granollers adquirit pel nostre Museu de Belles Arts és, sense disputa, d'entre totes les pintures que avui podrien adquirir-se per al seu embelliment, l'obra de major importància artística». En l'article, Sanpere i Miquel al·ludia a una qüestió polèmica relacionada amb les negociacions de la venda del retaule: la de la propietat del retaule. I era taxatiu en afirmar que «no's tracta d'un bé parroquial o de la Iglesia, sinó un bé comunal com ho prova el document XXVII dels meus *Cuatrocentistas*» i que, per tant, era l'Ajuntament de Granollers qui n'havia d'autoritzar la venda. I afegia que «si vaig callar sobre la intervenció del Nunci —sigui dit amb protesta del millor respecte— de que's faci el miracle encara que'l faci el diable», és a dir per no perjudicar el procés d'adquisició del retaule. Però aquesta qüestió acabaria allargant les negociacions entre les diferents institucions implicades durant encara dos anys més, fins que, després de diverses vicissituds, les taules gòtiques van arribar finalment al Museu d'Art Decoratiu i Arqueològic de Barcelona el 25 d'octubre de 1917, i un cop restaurades es van presentar públicament per primera vegada el 3 de març de 1918.³²

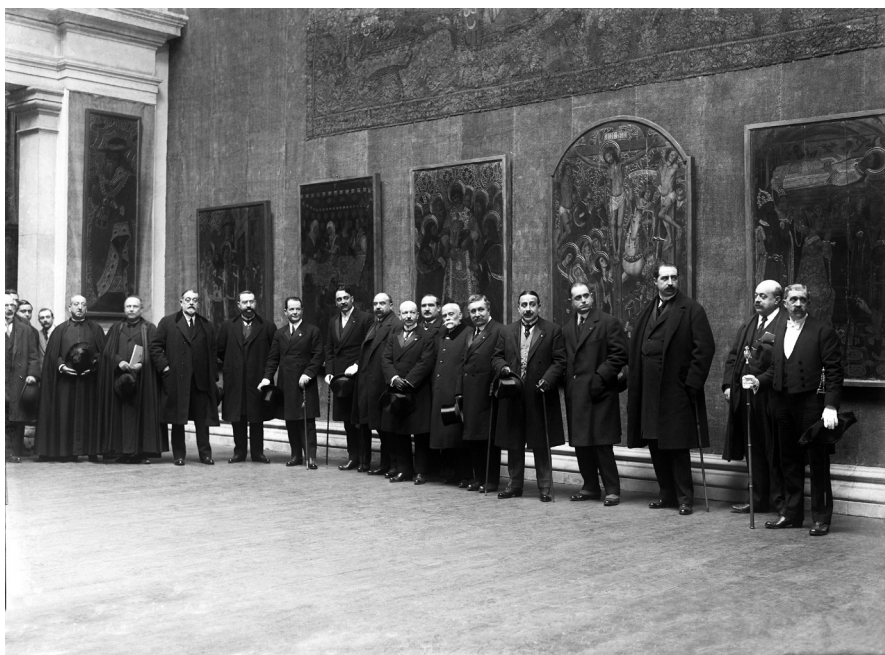
Presentem a continuació el text íntegre de l'informe de Manuel Rodríguez Codolà per a la Junta de Museus de Barcelona, una reelaboració del qual fou publicat (en castellà) a la secció «Cosas de Arte» del diari *La Vanguardia* en els articles esmentats més amunt.³³ En la introducció, posa en valor l'adquisició de taules gòtiques de Granollers per a les col·leccions públiques catalanes en un discurs fortament empeltat de l'interès del romanticisme pel passat medieval i de l'estima pel patrimoni. Crida l'atenció especialment sobre les taules dels profetes Abraham, Moisès, David i Isaïes: «se sent davant d'aquestes imposants imatges quelcom semblant a la impressió que produeixen les de la volta de la Sixtina», diu, tot i establir la deguda diferència entre l'art del geni florentí i el que correspon a l'època gòtica. Segueix a continuació amb una descripció detallada de les taules conservades, entretenant-se en la iconografia i destacant alguns detalls que pocs estudiosos han tingut en compte.

³⁰ Salvador Sanpere i Miquel, «El retaule de Granollers», *Vell i Nou. Revista Quinzenal d'Art*, any I, núm. 7, 15 d'agost de 1915, p. 2-7. Dos anys més tard, quan es produí finalment la venda del retaule, la revista *Vell i Nou* tornà a dedicar la portada a un fragment de la predel·la del retaule, fent-hi constar que «procedent de la parroquial de Granollers, ha entrat a formar part del Museu d'Art Antic de Barcelona» (*Vell i Nou. Revista Quinzenal d'Art*, any III, núm. 57, 15 de desembre de 1917).

³¹ L'escriptor i polític Salvador Sanpere i Miquel (Barcelona, 1840-1915) va convertir-se al final de la seva vida en un dels primers estudiosos de la pintura medieval catalana. Fou membre de la Junta Municipal de Museus i Belles Arts de Barcelona (1904) i autor de l'ambiciós estudi *Los cuatrocentistas catalanes* (1906), que aniria seguit d'un altre estudi sobre *Els trescentistes* (1924).

³² Vegeu Cinta Cantarell, «La venda dels retaules gòtics de Granollers (1914-1917)», *Retorn a Granollers del retaule gòtic de Sant Esteve*, Museu de Granollers, 2019, p. 51-63.

³³ Manuel Rodríguez Codolà, «El retablo de Granollers», *La Vanguardia*, 20 d'agost i 6 d'octubre de 1915.

Presentació al Museu d'Art de la Ciutadella dels retaules de Granollers un cop restaurats, 3 de març 1918. Fotografia: Brangulí/ANC.

Salas del Museu d'Art de la Ciutadella l'any 1921. Al fons de la sala central, a ambdós costats de l'arc, les taules dels profetes Isaïes (esquerra) i Moisès (dreta). A la sala de la dreta es veu la taula de l'Ordenació de sant Esteve al diaconat i el retaule de sant Sebastià i sant Eloi. Fotografia: Arxiu Mas.

Entre aquests hi ha unes lletres gravades a la taula La princesa Eudòxia davant la tomba de sant Esteve. A la part més alta de la taula, damunt d'uns carreus sobre els exvots que hi ha a sobre de la tomba del sant, Rodríguez Codolà hi llegeix el nom de «Jauma homs», i es pregunta: «¿Podia ésser algun ajudant dels Vergós, que mitj d'amagat deixés allí, en un recó, el seu nom?» Aquesta observació no fou recollida pel mateix Rodríguez Codolà en els esmentats articles publicats a *La Vanguardia* i tampoc ha estat assenyallada per la historiografia. Cal dir que el nom de «iauma homs» (tal com encara es pot llegir a la taula) passa molt desapercebut a l'ull de l'espectador, i només s'evidencia amb llum rasant. Si fos una inscripció de la mateixa època del retaule, s'hauria d'haver fet sobre l'estuc preparatori de la taula, abans de pintar; però en canvi sembla una incisió realitzada a sobre de la pintura i, per tant, més tardana. D'altra banda, la signatura d'un col·laborador seria totalment insòlita en una obra duta a terme per pintors coneguts, com els Vergós. Tampoc és un nom que pugui relacionar-se amb cap dels oficials coneguts del seu taller, ni amb els seus ajudants externs coneguts, ni tan sols amb els pintors actius a Catalunya en aquella època. Seria també molt poc probable que fos el nom d'un arquitecte de l'època (per la seva ubicació en una part arquitectònica), ni d'un argenter (per la presència d'alguns exvots en metalls nobles). Hi hauria encara la possibilitat que fos un nom imaginari com a exemple terrenal i planer de l'advocació de sant Esteve per qualsevol que ho necessités, o una persona física que calia recordar per un fet extraordinari atribuït a la intercessió de sant Esteve. Però si ens fixem en el tipus de lletra, no està prou desviada per ser una cursiva gòtica, i té tot l'aspecte de ser una inscripció del segle XVIII avançat. Això coincidiria amb el moment en què l'antic retaule major de Sant Esteve de Granollers es va desmuntar. És llavors molt possible que la inscripció fos un grafit o bretolada realitzada quan les taules van quedar arraconades en algun racó de l'església o a la rectoria. Aquest fet indicaria que les obres no foren reaprofitades en cap moble litúrgic i que van romandre simplement emmagatzemades. Per tant, aquest «iauma homs» s'hauria d'identificar amb algun escolà o jove capellà instruït, perquè sabia escriure, i hauria aprofitat la tranquil·litat de trobar-se la taula fora del presbiteri per posar-hi el seu nom per a la posteritat.

També són interessants les observacions de Rodríguez Codolà sobre la diferència d'estils en algunes taules, per bé que l'atribució al taller dels pintors Vergós aleshores era coneguda. Per exemple, en referència a la taula L'alliberament de Galceran de Pinós, que actualment s'atribueix a un pintor subcontractat, relacionat amb un seguidor de Joan Barceló, Rodríguez Codolà parla del «rastre de més d'un autor [...] es creuria que respon a un artista diferent dels que van intervenir a les altres peces del mateix retaule». Per tant, la transcripció d'aquest informe que oferim a continuació és una contribució important per donar a conèixer la visió que hi havia en aquella època tant amb relació a la política de protecció del patrimoni català, com també sobre la pintura gòtica i més en concret sobre el taller dels pintors Vergós i el retaule de Granollers.

L'informe de Manuel Rodríguez Codolà per a la Junta de Museus de Barcelona³⁴

Un dels propòsits que mogué sempre als individus que han vingut formant part de la M. Il·ltre. Junta de Museus sigué el de procurar que el de Barcelona podés sobresortir d'entre els demás d'Espanya, per la representació dels nostres dels nostres primitius, recollint quantes taules fós possible de les que'n restan d'aquell brillant període mitjeval de la pintura catalana. Dit propòsit nasqué, principalment, després d'aquella esplèndida manifestació d'art antic que celebraren l'any 1902, en el mateix que tingué lloc a Bruges l'exposició dels primitius flamencs y dos anys abans de la que, per donar a conèixer els que posseïa, es realisà a França.³⁵

Fóu una sorpresa per a tots aquell estol de pintures romàniques y gòtiques, especialment d'aquèstes, que de diversos indrets de Catalunya poguérem oferir ales-hores a la contemplació y a l'estudi. En aquells dies ens vàrem afermar tots en el deber de recollir, a mida que s'anés presentant el cas, aquelles obres que deyan lo alt que vá arribar a la nostra terra, en el període gotisant, el conreu de l'Art que en la línia y 'l color es concreta. Vàrem pensar de seguida que era una obligació patriòtica y d'amor al tresor del passat, procurar, en quant de nosaltres depengués, que es poguessin anar veyentse de nou juntes, en les sales del Museo barceloní, com juntes habian estat en aquella exhibició d'art del passat. Lo que aquesta era forçós que tingués de passatgera, volíam que arribés un instant en que fós cosa permanent. Y en aquest desitj anaven els nostres afanyos, no sols per la gloria de tenir a Barcelona tan hermosa florida de l'Art dels sigles mitjos, sinó pe'l molt just egoisme d'evitar que passin a mans estranyes, les podreixi l'humitat o'l foc les fassi cruixir dolorosament, en un moment de perturbació popular.

Vet-aquí perquè la nostra col·lecció d'antependis romànics té ja una importància envejable; vet-aquí perquè la serie de pintures de la següent època contitueix un nucli molt estimable. S'ha aprofitat tota ocasió propicia per a enriquir aqueixa secció, per la qual el Museo de Barcelona hem de procurar que's distingeixi. Avuy adquirint l'antependi de Mossoll, demà uns altres, més endavant el retaule atribuït al Saboyà, en un'altre ocasió el de la Catedral vella de Lleyda, dedicat a Sant Miquel y Sant Pere, y aixís successivament, el resultat ha sigut tenir reunida ja una sèrie d'obres pictòriques mitj-ivals, que veyém com de l'oblit, del desconeixement, es podria dir, en que eren

³⁴ ANC, Junta de Museus de Catalunya, Adquisició dels retaules gòtics de l'església de Sant Esteve de Granollers (1915-1918).

³⁵ Es refereix a l'esmentada exposició d'Art Antic que va tenir lloc a Barcelona l'any 1902. Inaugurada el 24 de setembre a l'antic Palau de Belles Arts, construït per a l'exposició universal del 1888, va durar fins a les festes de Nadal del mateix any. Sobre les exposicions de Bruges i París, vegeu: *Exposition des primitifs flamands à Bruges: 15 juin – 15 septembre 1902. Première section, tableaux: coup d'oeil historiques et énumération chronologique des principales œuvres exposées*, Brusel·les, P. Weissenbruch, 1902; Henri Bouchot et alii, *Exposition des primitifs français au Palais du Louvre (Pavillon de Marsan)*, et à la Bibliothèque Nationale: *catalogue*, París, Comité de l'exposition, 1904.

*tingudes, passen a ocupar, a les noves històries de l'Art, el lloc que'ls hi correspon per els valors de distint ordre que posseixen.*³⁶

*Vigilant la Junta de Museus, en quant pot fer-ho, la riquesa que encara existeix a les iglésies y en algún Gremi, a fi de que vingui a augmentar lo que ja tenim, procura, quan el moment es favorable, que les taules dels Pellaires prenguin el camí del Museu,³⁷ y are intenta que pugui formar part d'aquest el retaule de Sant Esteve de Granollers, moltes de les pintures del qual son ja conegudes entre nosaltres per haver estat a l'esmentada Exposició d'Art Antic.*³⁸

A catorze puja el séu número y formaven part de l'altar major de l'iglesia parroquial d'aquella vila, y encara que no totes d'un mateix mèrit, no n'hi ha cap que no sigui digne de figurar a la sala d'un Museu, essent la majoria d'un valor extraordinari, en el terreny artístic y històric, que verament obliga a cridar l'atenció de quants poden contribuir a que vinguin a reunir-se amb les que ja son nostres.

D'elles, quatre, de forma rectangular, ens presenten cada una un profeta: Abraham, Moisès, David y Isaías. Se sent davant d'aquestes imposants imatges quelcom semblant a d'impressió que produeixen les de la volta de la Sixtina, creades pe'l geni florentí, establint la deguda diferencia que va de l'art que correspon al mitj ambient en que les respectives obres foren executades, especialment respecte a la potencialitat de forma, de plasticitat sobirana, que no cal buscar en l'època gòtica.

Es vol dir solzament que un reb l'impressió de quelcom fort, que obliga a mirarse amb respecte aquells personatges dels que's desprèn una digna majestat, sobretot davant d'aquell David venerable, d'ulls que miran gravement y d'aquell Isaías de rostre ahont traspúa l'energia que 'l caracterisá. A la severitat de sa presencia hi ha que afegir la profusió sumptuosa de l'or, no

³⁶ Es refereix a diferents obres conservades actualment al Museu Nacional d'Art de Catalunya. El «Frontal d'altar de Mossoll» (MNAC/MAC 15788) fou adquirit el 1906. Una part del «Retaule de sant Miquel i de sant Pere» (MNAC/MAC 15837-CJT) de Jaume Cirera, procedent de la catedral de la Seu d'Urgell (no de la catedral vella de Lleida, com diu Rodríguez Codolà), fou adquirida el 1907; altres parts de la mateixa obra ingressaren més tard, una amb la compra de la col·lecció Muntadas el 1956 i una altra amb el dipòsit del Ministeri de Cultura el 2010; en canvi, la predel·la del retaule es conserva al Museo Nacional de San Carlos a Ciutat de Mèxic. Més difícil és identificar el «retaule atribuït al Saboyà». Per força, s'ha de referir a una obra del pintor Antoine de Lonhy, a vegades esmentat com «el savoia». Podria ser el retaule procedent del monestir de Miralles (Castellví de Rosanes); però aquesta obra va ingressar al Museu l'any 1932, amb la resta de la col·lecció Plandiura. És més possible que es refereixi a un retaule (MNAC/MAC 15800-CJT) procedent de l'església de Sant Martí de Provençals (Barcelona), que fou adquirit l'any 1900 i que actualment està catalogat com una obra anònima, que Sanpere i Miquel havia atribuït a Lonhy. Vegeu: Salvador Sanpere Miquel, *Los cuatrocentistas catalanes. Historia de la pintura en Catalunya en el siglo XV*, Barcelona: Tipografía «L'Avenc», 1906, vol. I, p. 313-314; Robert Mesuret, «Antoni de Lonhy», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. 9, 1951, p. 16.

³⁷ Al·ludeix aquí a l'antic retaule major de l'església de Sant Agustí Vell a Barcelona, obra encarregada l'any 1463 a Jaume Huguet per la confraria dels blanquers (els qui adoben les pells, coneguts també com a *pellaires*) i que va ser conclòsa el 1486 amb la participació del taller, en el qual hi havia els germans Vergós. Tal com s'ha esmentat més amunt, aquest retaule fou adquirit finalment per la Junta de Museus l'any 1927.

³⁸ Es refereix de nou a l'exposició d'Art Antic que va tenir lloc a Barcelona l'any 1902 i que, en efecte, va acollir moltes obres que després van passar a formar part dels fons de l'actual Museu Nacional d'Art de Catalunya.

sols sobre fons ahont se perfilan els personatjes, que tenen el cap voltat de nimbes octogonals, de costats convexes a l'exterior, sinó en les vorades de l'indumentària, a la llegenda de les filacteries a les civelles dels cinturons, en els mànecs dels punyalets, en els fastuosos collars, en els subjectadors de les bosses y en els joyells.

A més d'aqueixes taules de figures aïllades hi han les amb composicions de la vida de sant Esteve, y, a més, tres, dugues corresponents al bancal, un altre més gran que aquestes, y una, representativa del Calvari, amb que remataria l'altar, puig, si no's sapigués que era costum freqüent que'ls retaules terminessin amb dit assumpte, ens ho vindria a confirmar, en aquests cas, l'arrodoniment de la part alta d'aytal pintura.

Les taules ahont es veuen representats moments de la vida del martre Sant Esteve no son totes d'igual importància pictòrica ni d'una sóla mà. No'ns ha de sorprendre, sabent com sabien que entorn d'un mestre treballava en comú una munió de gent que l'ajudava, y que ell, a voltes, sols podria exercir la direcció.

Han sortit del mateix pinzell la taula de la Suplantació de Sant Esteve noi y la de Sant Esteve exorcista. En elles no hi ha abús dels relleus aurífics. Ens trovem amb un artista delicat en el dibuix a qui li agrada transcriure fidelment els de les teles gofrades, els motius decoratius de les rajoles, els objectes domèstics, com se véu en la primera d'eixes composicions, y com en el altre ho certifiquen els ex-vots y les petxines y l'aparell ortopèdic del peregrí que té una cama tallada. En la pintura de la suplantació es representa la cambra ahont nasqué el Sant. La mare es encare al llit y apareix sentada, rentantse les mans, sobre les quals li tira cuidadosament aigua d'un gerro una dona que també li porta la tovallola. Junt a'n elles, una donzella, qual capet es un dels mellors acerts d'aytal obra, sembla donar ordres a la que té a la séva esquerra. A primer terme hi han dugues figures, una d'espalltes, amb el cap un xic tombat y que's diria una vella, y un'altre com si hagués quedat dormida tot vigilant el son de qui hi ha al bressol, ahont el dimoni, que fuig emportantsen l'infant nascut deixà un'altre, que indica el séu origen amb les banyetes daurades. Es una composició senzilla, a la qual donan sobria nota de riquesa els cobrellits, la tapiçeria del fons y'l cobriçel del pabelló. Motius diferents presenten els cobrellits, abdós garbosament perfilats de negre y amb una gran evocació de calitat, obtinguda amb el ratllat sobre l'or, que fa que la llum hi jugui diferentment, treyentse d'aquest recurs un gran efecte. Motius daurats campejan sobre la tela que volta el llit.

L'altra taula a que he fet esment, donantli la mateixa paternitat, es la de Sant Esteve exorcista, qual cadàvre apareix amb la palma del martiri a les mans, descansant el cap sobre un ric coixí y sobre el sepulcre emplaçat baix una volta gòtica, atravessada per un pal d'ahont pengen diverses ofrenes. Una princesa es acompanyada pe'ls Reis, sos pares, per a que, per intermediació

del Sant, se l'in vagi el mal esperit que la torturaba y que se li veu sortir de la boca. Porta la princeseta ric vestit de brocat, tractat amb el mateix gust que els cobrellits de la composició descrita abans, y està tota aquesta taula pintada amb la cura esquisida que, segons s'ha dit, també està feta l'anterior. Un detall a senyalar: en la part alta, ocupant el carreu més llarg, hi ha un nom escrit Jauma homs. Si no fos per aqueixa particularitat de que aquest nom apareix en un carreu de dimensions distintes que'ls altres, no'n faria esment. Podia esser escrit temps després, potser ho siga; el caràcter de la lletra cap que trega de dubtes. No obstant, es de tenir present que'l nom sia en un lloc que sembla exprés per a que hi càpiga. ¿Podria esser algú ajudant dels Vergós que mitj d'amagat deixés allí, en un recó, el seu nom?. Senyalo això, no donantli més que valor hipotètic per a justificar el nom existent en la part alta de la pintura, que hauria de poder examinar en condicions diferents de les que'l vaig veure, per a donar una opinió menys vaga.³⁹

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 129-149

La princesa Eudòxia davant la tomba de Sant Esteve (fotografia: MNAC) i detall amb la inscripció «Jauma homs» (fotografia: Joan Yeguas).

³⁹ A Rodríguez Codolà li crida l'atenció que la inscripció «Jauma homs» es trobi en un carreu més llarg que els altres, però això probablement fos una impressió deguda a l'estat de conservació de la taula i als problemes d'accessibilitat a l'obra, que potser va haver de visualitzar amb poca llum, i a l'hora de redactar l'informe s'hauria guiat pels seus apunts i no per detalls fotogràfics. En els articles que va publicar a *La Vanguardia* sobre el retaule va ometre qualsevol referència al «Jauma homs», segurament perquè no va poder identificar el personatge ni esbrinar el motiu de la inscripció.

La taula de l'Ordenació de Sant Esteve es de factura y paleta més sobria, però més fastuosa per l'abundó dels relleus daurats. En aquell particular recorda quelcom l'escena semblant de la serie de Sant Vicenç de Sarrià.⁴⁰ El Bisbe, amb sumptuosa capa pluvial de brocat negre y or, amb franja aurífica en relleu, posa l'estola al qui va a ingressar en el Sacerdoci, y'l volten qui li té el bàcul, un que aguanta un llibre obert a les mans y uns curiosos: dos joves y un de vell. Hi ha individualisació en els tipus. Els caps presenten molt caràcter, y'ls de l'últim terme estan plens de vida.

En la taula de l'Exaltació de Sant Esteve les figures deixen escassament un xic d'espay pera'ls fons de daurat relleu, puig tenen més tamany que les de les demés taules. També aquí hi han tipus de gran caràcter, encare que un mateix model es veu que va servir per diverses imatges. Es d'assenyalar molt sovint una gran perfecció de dibuix. En cambi, sembla fet per un altre pinzell el cap del Sant, inferior a'n el dels demés personatges, descomptant el del de primer terme del de llur esquerra, el més insignificant de tots.

Detall de l'Exaltació de sant Esteve. Els personatges que envolten el sant tenen rostres peculiars, cosa que indueix Rodríguez Codolà a pensar, erròniament, que l'autoria del cap de sant Esteve correspondria a un pintor diferent que la resta de figures. Fotografia: MNAC.

⁴⁰ Segurament es refereix a la taula de «Sant Vicenç davant Dacià» (MNAC/MAC 24118), procedent de l'antic retaule major de l'església de Sant Vicenç a Sarrià, del qual el Museu Nacional d'Art de Catalunya conserva nou taules: cinc pintades per Jaume Huguet i taller, i les altres quatre pintades pel Mestre de Castelsardo i un col·laborador seu. Vegeu: <<https://www.museunacional.cat/ca/colleccio/sant-vicenç-davant-dacia/jaume-huguet/024118-000>>.

Hi ha a la taula de l'Invençió de cos de sant Esteve varietat de tintes: jugan els blaus, els vermells y els negres amb el daurat, de manera que no's trova en les altres composicions. El cos incorrupte del Sant, voltat de fresques roses, apareix sobre altres cadàvres, que les tenen marcides, y van trayent terra dos homes per a deixar-lo ben al descobert, mentres el Bisbe, acompanyat de son seguici, del portant de la creu, dels que duen els gonfalons, dels que sotenen els cirials, del diacre y subdiacre, que té als seus costats, un a la dreta y l'altre a l'esquerra, y del reste del concurs que assisteix al piadós acte, obre les mans, en actitud de llegir el llibre que de genolls a'n ell li presenta un clerge. Es una composició resolta amb certa vida y amb suavitats de factura.

De totes eixes pintures ahont hi hem vist que hi ha taules que de per si es diferencienc y que sembla trovarse en elles rastre de més d'un autor, s'hi destaca una que verament es creuria que respon a un artista diferent dels que van intervenir a les altres peçes del mateix retaule. Ens referim a la de Sant Esteve treyent de la presó a dos cavallers. Aquesta taula fins es de les que més han sofert l'acció del temps y'l descuit dels homes.

A la taula de la Crucifixió es veuen junt a figures ahont s'advertiex el propòsit de donarhi expressió, que a voltes resulta bon xic exagerada, trossos tan notables com la figura de Crist y la del Bon Lladre, qual rostre es de una sorprenent perfecció, que desdiu, per lo sobria, de molt de lo demás de tan moguda composició.

Dels dos compartiment que restan del bancal, l'Oració en l'Hort y l'Institució de la Eucaristia, aquest conté capets de gran delicadesa expressiva y de color, d'una dolçor que contrasta amb el gest dramàtic d'algunes de les imatges del Calvari, que, per altra part, ofereix aixís mateix figures d'innegable exageració.

Una taula solta, representativa del Camí del Calvari, molt semblanta a altres conegudes y un xic més gran que eixes de la predel·la, té com si una perdigonada hagués fet saltar el color d'alguns indrets.

Vet-aquí quelcom relatiu a cada una de eixes pintures en particular. Afortunadament d'aquestes taules coneixem per dos documents trovats pe'l Sr. Sampere y Miquel a'n el Arxiu de Protocols de Barcelona, documents pe'ls quals sabem els tallers d'ahont sortiren.⁴¹ Un d'aquestos documents es de 25 de novembre de 1495 y en ell s'encarrega a Rafel Vergós que continui les pintures de son germà Pau Vergós, que era difunt, les quals sabem, per l'altre

⁴¹ Salvador Sanpere i Miquel va donar notícia d'aquests documents a l'estudi *Los cuatrocentistas catalanes* (1906).

document, que estaban ja llestes el 4 de Març de l'any 1500, deduintse que en aytals obres va treballar Jaume Vergós, el pare de'n Pau y Rafel Vergós.⁴²

Apart d'aqueixes pintures de que he fet esment, hi ha, además, un retaule de sis compartiments, amb bancal de cinc divisions. En la taula central campeja l'imatge de Sant Sebastià martre y en les dels voltants es representen escenes relatives a la vida d'aquest sant, y a la part alta, la Crucifixió.⁴³

En la pintura del centre del bancal hi ha Jesús amb els instruments de la Passió. A sa dreta, un sant Bisbe y Sant Roch, ensenyant la llaga de la cama a un angel agenollat, y a l'esquerra un altre Sant Bisbe y una escena de martiri. Totes aquestes pintures estàn ben conservades, essent d'amorosa execució. Sobressurt el plafó amb l'imatge del Sant, de noble actitud, vestit reyalment, portant amb la dreta una fletxa y a l'altre mà l'arc, manifestatiu de llur martiri.

Després d'aquest lleuger anàlisi em cal solzament senyalar quan ventatjós fóra que totes eixes pintures enriquessin la nostra col·lecció de primitius. Destruides les que representaven epissodis de la vida de Sant Anton, cremades en el vergonyós 30 de juliol de 1909 y sortides de l'obra de de'n Pau Vergós, déu mourens un gran egoisme per a que vinguin les de Granollers a figurar amb les de Sant Vicens de Sarrià, algunes de les quals tan inconfundible aire de familia guardan amb les varies evocadores de fets relacionats amb el Sant proto-martir.⁴⁴ En el meu entendre, ja no hi son totes les que integraven el retaule, puig hi falten escenes tant importants com la de Sant Esteve a la Sinanoga, el Sant titllat de blasfem y la Dilapidació, segons, per exemple al conegudíssim retaule pintat per Joan de Juanes per a la Parroquia de Valencia,⁴⁵ posada baix l'advocació del Virum plenum fide et Spiritu

⁴² Document del 4 de maig de 1500 en el qual Jaume Vergós II i el seu fill Rafael signen un rebut a favor dels prohoms de la vila de Granollers per valor de 5 lliures i 16 sous, com a últim pagament de les 60 lliures que restaven del total de 500 lliures corresponents al preu del retaule contractat pel difunt Pau Vergós. Atès que aquest contracte no s'ha conservat, aquest document és fonamental tant per a l'atribució del retaule als pintors Vergós com per a l'import total del retaule, que era una suma considerable (AHPB. Pere Triter, 239/23. Manual, 1499-1500).

⁴³ El retaule de Sant Sebastià i Sant Eloi, que almenys fins al 1879 ocupava una capella lateral de l'església parroquial de Granollers, va ser venut juntament amb el de Sant Esteve.

⁴⁴ Entre el 26 de juliol i el 12 d'agost de 1909 es va produir a Barcelona i altres ciutats catalanes la revolta popular anomenada *Setmana Tràgica*, durant la qual s'incendiaren múltiples centres religiosos, entre els quals l'antic convent de Sant Antoni abat (situat prop de l'actual mercat de Sant Antoni i la ronda del mateix nom), on hi havia el retaule esmentat de Sant Antoni, que havia estat contractat el 1454 entre el gremi de ramaders i el pintor Jaume Huguet. Sobre els fets de la Setmana Tràgica a Granollers, vegeu Jordi Planas, «La Setmana Tràgica a Granollers», *Lauro. Revista del Museu de Granollers*, núm. 2 (1991), p. 7-10.

⁴⁵ Es tracta de l'antic retaule major de l'església de Sant Esteve a la ciutat de València, obra pintada entre 1555 i 1562 per Joan de Joanes. Aquesta obra fou venuda el 1801 al rei Carles IV, i actualment està conservada al Museo del Prado a Madrid. Vegeu: Mercedes Gómez-Ferrer, «Nuevas noticias sobre el retablo de la vida de San Esteban de Juan de Juanes», *Boletín del Museo del Prado*, 16, 1995, p. 11-14.

Retaul de sant Sebastià i sant Eloi, que fins al 1879 ocupava una capella lateral de l'església de Sant Esteve de Granollers, i que va ser venut juntament amb el retaul de sant Esteve. Fotografia: MNAC.

Sancto, segons diuen els textos públics, y algunes de les quals sorprén no trovar en el de Granollers, com també falten plafons del bancal.⁴⁶ Donat el desenvolup de l'absis de l'iglesia parroquial de Granollers, quedaria un retaul migrat, sols amb les pintures existents. Les dels Profetes estaven potser

⁴⁶ Segons l'opinió dels especialistes, manquen tres taules. Dues formarien part de la vida de sant Esteve i estarien en el cos del retaul, probablement la Disputa de sant Esteve a la Sinagoga (o la Presentació de sant Esteve al Sanedri) i la Lapidació de sant Esteve. La tercera estaria relacionada amb la predel·la, i presumiblement seria un episodi de la Passió de Crist com la Flagel·lació, la Coronació d'espines o l'Ecce Homo. Podria haver-hi també pintures a les portes d'accés a la sagristia, com era habitual en altres retaules d'aquella època, amb la representació de sant Pere i sant Pau o qualsevol altre sant relacionat amb la devoció local de Granollers, però aquest extrem no es pot confirmar a través de restes artístiques conservades, fotos antigues o documentació arxivística.

col·locades al costat, dos per banda, com l'altar de Sant Pere de Vilamajor,⁴⁷ y superposades; a la dreta el Moisès y'l David, a l'esquerra, Abraham y Isaïes. A dalt, en el centre, el Calvari, y d'aquí la probabilitat de que les taules fossin nou, en files de tres, y aixís, sobre la de mitj y a eix, per lo tant, del retaule, correspondria el Calvari, segons es veu sempre, y no quedaria repartida extranyament entre les dugues immediates de sota, si el retaule hagués estat constituït en tres fileres de dugues taules, doncs ales-hores quedaria estret el retaule, y si reduíssim a dugues les fileres, llavors resultaria baix el retaule y limitat pe'ls costats en forma que pujarien molt més les pintures dels Profetes.⁴⁸

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 129-149

Un argument més a favor de l'adquisició es, doncs, el temor de que, per qual-sevol circumstancia fortuita, tinguéssim que sentir algun dia la desaparició de les obres encar conservades. Si arribés això se'ns titllaria d'imprevisors, de no haber aprofitat l'ocasió que are es presenta de comprarles, amb l'assentiment de tot el poble de Granollers, que sap que gran part de lo que per elles se dongui s'emplegarà en les obres del nou hospital.

Que s'arribi a un acort respecte el preu y tots sortirem guanyant: Granollers, porque podrà complir necessitats que li son urgents, y Barcelona porque sentirà el goig d'haber augmentat les riqueses de son Museu amb unes pintures que admiraran propis y extranys. La meua opinió se sintetisa dient: Ha de ferse un esforç per a comprar les taules de Granollers.

Aquest es el paré que exposa el Vocal a qui li encarregaren dictaminar. La Junta determinarà lo que cregui convenient.

*Barcelona, 23 d'Abril de 1915
Signa: Manuel Rodríguez Codolà*

⁴⁷ El retaule major de Sant Pere de Vilamajor fou destruït l'any 1936. Sabem que fou encarregat a Joan Gascó el 2 de febrer de 1513 i a les capitulacions del contracte s'especifica que havia de pintar quatre profetes per a les polseres «segons sta pintat en lo retaule de Granollers». Vegeu: Ferran de Sagarra, «Un nou retaule de Joan Gascó», *La Veu de Catalunya. Pàgina Artística*, núm. 4455, 12 d'octubre de 1911, p. 5.

⁴⁸ En aquest punt Rodríguez Codolà intenta fer una reconstrucció del retaule de Granollers. Més tard, s'han formulat altres hipòtesis, la més important proposada per Francesc Ruiz Quesada l'any 1997 (Francesc Ruiz Quesada, «Els Vergós i el retaule de Sant Esteve de Granollers. Un nou apropament a la seva complexitat», *Entra a l'església gòtica de Granollers*, Granollers: Museu de Granollers, 1997, p. 81). Posteriorment, Joan Yeguas hi va fer alguna petita precisió en base a les mides i l'ús de l'or (Joan Yeguas, «Un retaule major per a Granollers (1492/1493-1500)», *Retorn a Granollers del retaule gòtic de sant Esteve*, Granollers: Museu de Granollers, 2019, p. 44).